

ENNEADLAR

BİRİNCİ VE BEŞİNCİ DOKUZLUKLAR

PLOTINOS

ÇEVİREN
ZEKİ ÖZCAN

GİRİŞ VE NOTLAR
ÉMILE BRÉHIER

PLOTINOS

MS. 204 veya 205'te Mısır'ın Lycopolis kentinde doğdu. Felsefeye artan ilgisi onu yirmili yaşlarında İskenderiye'deki Ammonius Sakkas'ın yanına gitmeye sevk etti. Plotinos, Ammonius Okulu'nda 11 yıl kaldı. 242 yılında tinsel bir kriz yaşadı. Bunun üzerine İskenderiye'den ayrıldı ve Persleri Suriye'den kovan, Kral I. Şapur'u Doğu'ya doğru kovalayan İmparator III. Gordianus'un (238-244) ordusuna katıldı. Plotinos Roma ordularının muzaffer yürüyüşü sayesinde İran ve Hindistan gibi Doğu ülkelerine gitmeyi düşünüyordu; böylece Perslerin belki de Hintlilerin felsefi düşüncelerini doğrudan öğrenmeyi umuyordu. Umut, yerini hemen düş kırıklığına bıraktı. Çünkü genç imparator Mezopotamya'da yenildi, Plotinos Antakya'ya sığındı ve ardından temelli yerleşeceği Roma İmparatorluğu'na geçti. Hayatının geri kalanını, çok sayıda öğrenci edindiği Roma'da geçirdi. Öğrencileri arasında filozoflar, Roma senatosu üyeleri, doktorlar, Roma'da evinde kaldığı Gemina ve Iamblichus'un oğlu Ariston'un karısı Amphiclea gibi kadınlar da vardı. 263'te Roma'ya geldiğinde, Plotinos'un ilk 21 incelemesinin çoktan yazmıştı. *Enneadlar*'ını oluşturan 54 kitabın geri kalanını hayatının son yedi veya sekiz yılında yazdı.

ZEKİ ÖZCAN

Uşak'ta doğdu (1952). Bursa Uludağ Üniversitesi'nden emekli oldu (2019). Fiili öğretim üyeliği sırasında farklı alanlarda çeviri ve telif kitaplar ve makaleler yayımladı. *Viyana Çevresi* derlemesi entelektüel hayatında bir dönüm noktası oldu; çevirinin etkisiyle çalışmalarını dil felsefesi üzerine yoğunlaştırdı ve bunları dört cilt olarak yayımladı. Türkiye Felsefe Derneği tarafından ilk defa verilen 2020 yılı Prof. Dr. Necati Öner Felsefeye Hizmet Ödülü'nü aldı. Yayınlarını emekli olduktan sonra da sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Agustinus'ta Tanrı ve Yaratma* (1999), *Teolojik Hermenötik* (2000), *Dil Felsefesi I/Mantıkçı Paradigma* (2014), *Dil Felsefesi 2/Gündelik Dil Paradigması* (2016), *Dil Felsefesi 3/İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması* (2018), *Dil Felsefesi IV/Austin'de Eylemsel Paradigma* (2020); J. Greisch, *Wittgenstein'da Din Felsefesi* (1999); F. Ferre, *Din Dilinin Anlamı* (1999); P. Tillich, *Din Felsefesi* (2000); Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (2014); Aristoteles, *Ruh Üzerine* (2018); John R. Searle, *Özgürlük ve Nörobilim* (2020); *Viyana Çevresi Schlick, Carnap, Neurath, Hahn* (2021).

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	13
Giriş	17
I	
ENNEADLAR'A GİRİŞ	17
ÉMILE BRÉHIER	
2	
PLOTINOS'UN HAYATI VE YAZILARININ DÜZENLENMESİ	54
PORPHYRIOS	
3	
PLOTINOS, MİSTERLER VE HİNT FELSEFESİ	87
ZEKİ ÖZCAN	
ENNEADLAR	
BİRİNCİ DOKUZLUKLAR	137
I	
HAYVAN NEDİR? İNSAN NEDİR?	139
II	
ERDEMLER ÜZERİNE	152
III	
DİYALEKTİK ÜZERİNE	162

IV	MUTLULUK ÜZERİNE	168
V	MUTLULUK ZAMANLA ARTAR MI?	187
VI	GÜZEL ÜZERİNE	193
VII	İLK İYİ VE DİĞER İYİLİKLER ÜZERİNE	206
VIII	KÖTÜLÜKLER NEDİR VE NEREDEN GELİRLER?	209
IX	AKLA UYGUN İNTİHAR ÜZERİNE	229
	ENNEADLAR	
	BEŞİNCİ DOKUZLUKLAR	231
I	İLKE OLAN ÜÇ HIPOSTAZ ÜZERİNE	233
II	İLKTE SONRA GELEN NESNELERİN TÜREMESİ VE DÜZENİ ÜZERİNE	256
III	BİLEN HIPOSTAZLAR VE VARLIĞIN ÖTESİNDE OLAN İLKE ÜZERİNE	260
IV	İLKTE SONRA GELEN VARLIKLAR İLKTE NASIL ÇIKARLAR; BİR ÜZERİNE	296

	V	
DÜŞÜNÜLÜRLER ZEKÂNIN DIŞINDA DEĞİLDİR: İYİ ÜZERİNE		302
	VI	
VARLIĞIN ÖTESİNDE OLAN DÜŞÜNMEZ. DÜŞÜNEN İLK SIRADAKİ VARLIK HANGİSİDİR? İKİNCİ SIRADAKİ VARLIK HANGİSİDİR?		326
	VII	
TİKEL NESNELERİN İDEALARI VAR MIDIR?		335
	VIII	
DÜŞÜNÜLÜR GÜZELLİK ÜZERİNE		342
	IX	
ZEKÂ, İDEALAR VE VARLIK ÜZERİNE		368
	DİZİN	413

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Klasik felsefe metinlerini orijinalinden okumak bir dünyayı keşfetmek gibidir. Bilinmeyen bir bölgeyi dolaşmakla gözlemlenmekle kuşkusuz bir bilgi edinebiliriz; ancak bu kişisel gözlemlerimizle şehri yüzeysel olarak tanırız, gördüğümüz şehir sadece binalardan, insanlardan, sokaklardan, meydanlardan vs. ibarettir, bildiğimiz şehirlere az veya çok benzer. Oysa gerçekte bir şehir hele tarihsel bir şehir bizim gördüğümüzden çok farklı bir coğrafyadır, zamanı soluyan bir mekândır. Onun fark edemediğimiz bir ruhu, duyamadığımız bir hikâyesi, tarihinde yaşayan insanları vardır. Fark etmesek de görmesek de duymasak da onlar vardır ve oradadır. Bir turist rehberi bize onları anlatır duyurur, gösterir ve dinletir. Kısaca söylersek, şehir rehber sayesinde gözümüzün önünde canlanır hayat bulur.

Felsefenin klasik metinleri de entelektüel bir şehir gibidir. Filozof kendi şehri kurmuştur; kavramsal planını tüm ayrıntısıyla çizmiştir, şehrin merkezi noktalarını yani ana tezlerini belirleyip yan yolları yani ana tezlere bağlı olan ve onları destekleyen fikirleri ortaya koymuştur. Bu entelektüel şehrin bir ruhu vardır. Bu ruh filozofun ait olduğu toplum, kültür ve uygarlıktır. Filozofun düşüncesinde bunların etkisi canlandırıcı soluk olarak yer alır. Her filozof kültürünün ve uygarlığının sunduğu mümkün alternatiflerden birini dışsallaştırır. Felsefi metin filozofun varlığa evrene bakışını yansıtır insan toplum doğa ve bilgi anlayışı konusunda kendi çağının problemlerinin bir sayım dökümüdür, zamanın ruhunun aynasıdır.

Filozof, düşüncesinin bir arkaplanı gibi olan zeminde felsefe yapar. Felsefe yapmak tevarüs edilen veya fark edilen problemleri zaman üstü bir formda ‘ezeli bir şimdi’de geçerli cevaplar olacak

şekilde çözüm önerisinde bulunmaktadır. Filozof cevap-öneride bulunurken bir kavram işçisi gibi davranır, kavramları tartışır sınırlar, tanımlar yeni bir fonksiyonla donatır, problemleri çözerken ve tutarlı sistematik bir kozmo-antropoloji ortaya koyarken hesaplaşır, polemikler yapar kanıtlar ortaya koyar imgelerden kolektif kültürden, kültürdeki mitolojilerden, inançlardan, dilsel kullanımlardan, empirik verilerden ve daha pek çok şeyden yararlanır. Yararlandığı bu öğeleri yepyeni bir sistemin ya da düşünme modunun yapı taşları yapar. Kısaca söylersek her metin bir inşadır, filozof da bunun mimarıdır.

Bir klasik felsefe metnini ön bilgisiz okuyan kişi, şehri kılavuzsuz gezen yabancı gibidir. Kılavuzsuz gezme nasıl naif gözlem yapma ise klasik metni ön bilgisiz okuma da öyle metinde naif çıkarımlarla dolaşmadır. Kuşkusuz klasik metni ön bilgisiz okuyan az veya çok bir şey anlar, ancak anlaması gerekenle anladığı arasında ciddi farkın olduğu da bir gerçektir. Hızlı kitap okuma teknikleriyle okuduğu kitapta neler anlatıldığı sorusuna okuyucunun “Olay sanırım Amerika’da geçiyor” cevabı doğrudur, ama istenen cevap değildir. Bunun gibi klasik metni ön bilgisiz, okuyan da en iyimser şekilde düşünürsek belki bazı şeyleri doğru anlar; ancak bu anlama yeterli değildir; ayrıca pek çok ifadeyi yanlış veya eksik anlama ihtimali de yüksektir. Bu nedenle klasik felsefe metinlerini olabildiğince doğru ve tam anlayabilmek için bir ön bilgi gereklidir. Bunu hermenötikteki “Ön anlamasız anlama olmaz” ilkesinden esinlenerek “Felsefede önbilgisiz bilgi risklidir” şeklinde ilkeleştirebiliriz.

Peki okuyucu bu ön bilgiyi nereden elde edecektir? Bunun iki yolu vardır, önbilgiyi okuyucu ya kendisi araştıracaktır ya da metne eklenen giriş yazılarından elde edecektir. Bunlardan birincisi ikisine göre daha zordur sınırlıdır, bazen de imkânsızdır. Oysa ikincisi daha kolaydır doğruluk ihtimali yüksektir ve öğrenmek için hazırdır. Sözü uzatmadan ifade edelim. Klasik metinler için giriş yazıları ana binaya yani metne bir eklenti, bir ilinek değildir, binayı gezerken yani okurken yol göstercidir. Metnin dünyasına girme, metni kılavuz eşliğinde keşfetmekle mümkündür. Bu ne-

denle giriş yazıları metnin sonunda değil önünde yer almalıdır. Ancak şunu da önemle belirtelim: Giriş yazısı amacı tam olarak gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır, gerekli bilgileri içermelidir, okuyucuyu yanıltmamalı veya kuşku da bırakmamalıdır, merak uyandırmalıdır ama gereksiz sorulara da meydan vermemelidir.

Dokuzluklar'dan bazı bölümleri on yıl önce *Seçmeler* adıyla yayımlanmıştı. Bu kitap, Plotinos'un temel doktrinlerinin derlemesiydi. Derlemeyi aslında pedagojik amaçla yapmıştı. İzleyen yıllarda, felsefe kamuoyunun beklentisine uyarak *Dokuzluklar*'ın tümünü çevirmeye karar verdik. Bazı nedenlerden projemizi erteledik. Tasarımımızı şimdi gerçekleştirme fırsatı bulduk. Bu kitap, Birinci ve Beşinci Dokuzluklar'dan oluşmaktadır. Diğer kitapların çevirisine devam edilmektedir.

Çeviriyi Fransız felsefe tarihçisi Emile Bréhier'nin Grekçesiyle birlikte yayımladığı metinden yaptık. Bréhier, her bölümün kolay anlaşılması için açıklayıcı notlar yazmıştır. Eseri anlamak için büyük önem taşıyan bu notları da Türkçe çeviriye ekledik; ana metindeki ve metin başındaki tüm notlar Bréhier'ye aittir.

PROF. DR. ZEKİ ÖZCAN
2023

GİRİŞ

I ENNEADLAR'A GİRİŞ¹

ÉMILE BRÉHIER

1. Plotinos'un Hayatı

Plotinos'un öğrencisi ve editörü Porpyrios, hocasının hayatını 298'den sonra yazdı.² Porpyrios o zaman en az 68 yaşındaydı ve Plotinos öleli 28 yıl olmuştu. Plotinos 263'te 58 yaşındaydı. Porpyrios onun yanında, bu tarihten itibaren beş yıl geçirdi. O, bize Plotinos'un Roma'ya gelişinden (245) önceki dönemine dair bilgiler de verir; bu bilgileri Porpyrios, bu görüşmelerden elde ettiği özel açıklamalara borçludur.³ Bu tarihten 263'e kadar geçen zamana ilişkin bilgileri Porpyrios, Plotinos'un daha eski öğrencilerinin, özellikle Amelius'un tanıklığına dayanarak tamamladı.⁴

Aşağı yukarı tek kaynağımız olan⁵ Porpyrios'un Plotinos biyografisi, bize Plotinos'un geldiği ortamı ve felsefesinin oluşum yıllarını oldukça eksik biçimde bildirir. Plotinos 205'te Lycopolis'te, kuşkusuz hâli vakti iyi bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Çünkü onun sekiz yaşında sık sık grammer okuluna gittiği-

¹ Yazarın *Enneadlar*'ın Fransızca çevirisine yazmış olduğu Giriş. (Çev.)

² *Vie de Plotin*, 23.

³ *Ibid.*, böl. 2, fin.

⁴ *Ibid.*, 3, 38.

⁵ Ona eklenecek tek bilgi, Plotinos'un Mısır'da Lycopolis'te doğduğunu bize öğreten Suidas'ın açıklaması bir ayrıntıdır.

ni görüyoruz. Burada Plotinos okumayı, yazmayı ve hesaplamayı öğrendi, şairlerden seçme parçalar ezberledi.

O, felsefeye oldukça geç ilgi duymuş olmalıdır. Plotinos felsefeyle ilgilenmeye ilk defa 28 yaşında İskenderiye’de Platoncu Ammonius’un dersini dinlediğinde, sanki ani bir açınlanmayla karar vermiştir.⁶ Porpyrios’un bu hikâyesinin gerçekle ilgisi olmadığı söylenemez. Kuşkusuz Plotinos felsefi teorilerle bu çağdan önce ilgilenmeye başlamıştı. [O zaman] felsefi konularla ilgilenmek modaydı; bu konular Tyreli⁷ Maximus’un ve Aelius Aristide’in söylemlerinde görüldüğü gibi, tüm retorik eğitiminin ayrılmaz parçasıydı. Fakat Epiktetos’tan ve hatta İskenderiyeli Philo’dan beri gerçek filozoflar, felsefeyi halk eğitiminde kullanılan basit bir araç gibi anlamayı yapay kabul ettiler ve bu yapay biçime her zaman karşı çıktılar. [Bu türlü anlaşılan] felsefe, olasılıkla tüm özünü değiştirir ve yeni bir hayat türünün doğuşuna yol açar. Plotinos felsefeyle ilgilenmeye bir öğrenci olarak değil, kendi kendine karar verebilen yetişkin bir kişi olarak başladı. Plotinos’un Ammonius Okulu’na girmesi, sadece Platoncu doktrinleri kabul etmesinden ibaret değildir; bu daha çok, aralarındaki dikkat çekici bütün farklılıklara rağmen, Augustinus’un Hristiyanlığa yeniden girmesine benzer.

Bu şekilde anlaşılan felsefe, hiç de halk yığınlarına hitap eden edebî bir tür değildir. Ammonius, Musonius ve Epiktetos gibi düşüncelerini yazmadı; onlar gibi insanları geliştirmekle ve [onlar üzerinde] manevi bir etki yapmakla yetindi. Ammonius’a göre filozof, sonradan düşüncelerinin sonucunu herkese açıklayan, inzivaya çekilmiş bir düşünür değildir; o, konuşmak suretiyle manevi olarak eğittiği seçkin kişiler topluluğunun merkezidir. Hem zaten bilindiği gibi, elli yaşına kadar, hocası gibi yazmayan Plotinos’un öğretisini neredeyse kaybediyorduk.

Böyle bir felsefe anlayışı, hocalar ve öğrenciler arasında, bazen ortak hayatının doğmasıyla sonuçlanan bir samimiyeti

⁶ Böl. 3.

⁷ Kartaca’da bir şehir. (Çev.)

PLOTINOS'UN HAYATI VE YAZILARININ DÜZENLENMESİ

PORPYRIOS

1. Günümüz yaşayan filozof Plotinos, bir bedende yaşamaktan utanıyor gibiydi. Bu duyguda olduğundan atalarına, anne babasına ya da ülkesine ilişkin bir şey anlatmayı reddediyordu. O ne resminin ne de heykelinin yapılmasına katlanmak istiyordu, hatta portresinin yapılmasına izin vermesini isteyen Amelius'a şöyle der: "Tabiatın bize giydirdiği bu görünüşü taşımak yeterli değil midir? Yine de bu görünümünden daha sürekli, sanki bakmaya daha layık başka bir görüntünün kalmasına izin vermek gerekir mi?"¹ Sonuçta Plotinos bu teklifi reddetti ve poz vermeye razı olmadı. Fakat Amelius'un, o dönemin en iyi ressamlarından Carterius adında bir dostu vardı. Amelius onu okula getirdi ve Plotinos'un derslerine soktu (hem zaten isteyenler her zaman derslere girerdi), böylece onun aşırı dikkati sayesinde, Plotinos'u gitgide daha net biçimde tasavvur etmeye çalışmasına izin verildi. Carterius, o zaman hafızasında koruduğu imgeye göre Plotinos'un portresini yaptı; Amelius, Plotinos'a daha çok benzeyen bir portre elde etmek için taslağı düzeltilti ve böylece ressamın yeteneği sayesinde, Plotinos'un hiç haberi olmaksızın, ona çok benzeyen bir portreye sahip olduk.

2. Plotinos genellikle kabızlık çekiyordu fakat lavman yaptırmayı da asla istemedi; bunun nedenini şöyle açıklıyordu: Böyle bir tedavi, yaşlı bir insana uygun değildir. O, tiryak² almayı da

¹ Bedeni hareket ettiren ruh ve ruhun giysisi olan beden, Platoncu mistisizmin çok kullandığı imgelerdir; krş. Philo, *Quest. In Gen*, I, 53.

² Yunanca *therden* (vahşi hayvan) türeyen *therikos* (vahşi hayvanlara ait), Arapça-

reddediyordu çünkü o, evcil hayvanların etlerini bile yemediğini söylüyordu. Plotinos yıkanmıyordu fakat her gün evinde kendini ovduruyordu. Veba her tarafa yayıldığında onu ovan kişiler öldüler, o da bu bakımı terk etti. Plotinos yavaş yavaş ağır bir boğaz yangısına yakalandı. Onun yanında olduğum sürece bu hastalık nüksetmedi. Fakat benim ayrılmamdan sonra hastalık o kadar ağırlaştı ki ölümüne dek onun yanında kalan Eustochius'un bana söylediğine göre Plotinos'un sesi, açıklığını ve ahengini kaybedip kısıldı, görmesi de zayıfladı, elleri ve ayakları yara içinde kaldı. Onun, dostlarını selamlamak ve kucaklamak gibi bir alışkanlığı vardı; bu nedenle dostları onunla karşılaşmaktan kaçınıyorlardı. Bu yüzden o da Campania'ya gitmek için Roma'yı terk etti. Campania'da, buraya geldiğinde ölmüş olan ve eski dostlarından biri olan Zethos'un evinde inzivaya çekildi. Bu evde ona gerekli yiyecekler veriliyordu, ayrıca Castricus'un Minturno'da sahip olduğu bahçelerde yetiştirilen yiyecekler de veriliyordu (çünkü Castricus'un Minturno'da taşınmazları vardı). O ölmek üzereyken, Pouzzoles'te bulunan Eustochius'un bizzat bana anlattığına göre, kendisi onun yanına çok sonra geldi. Plotinos, ona "Hâlâ seni bekliyorum" dedi; o da Plotinos'a, "Bendeki tanrısal olan şeyi, evrendeki tanrısal olan şeye yükseltmeye çalışıyorum" dedi. Bu anda bir yılan, Plotinos'un yattığı yatağın altına kaçtı ve oradan da çıkarak bir duvar deliğine saklandı³ ve Plotinos ruhunu teslim etti.

ya ve Farsçaya *tiryak* olarak geçmiştir. Tiryak, 40-50 kadar bitkisel ve hayvansal maddenin karışımıyla oluşan bir macundur. Mithridates tarafından bulunduğu söylenen tiryak, her derde deva bir ilaç sayılırdı. Venedik'te bu ilacın hazırlanması sırasında halk eğlenceleri düzenlenirdi. Paris'te 17. yüzyılda bu macun özel bir törenle hazırlanırdı. O zamandan beri tiryakin formülü basitleştirilmiştir. Bu yüzden eczacılık kitaplarında pek çok tiryak formülü vardır. Tiryak artık günümüzde kullanılmamaktadır. (Çev.)

³ Yılan, ölüm anında sık sık görünmesine rağmen bu efsane, Plotinos X. kısımda anlattığı, şeytanın çağırılmasına ilişkin hikâyeye ilişkilendirilmelidir. Önceden gerçekte bir Tanrı olan şeytan, kuşkusuz, ölüm anında Plotinos'u terk eden yılan benzer. İskenderiye'de bir yılan Tanrı olan Agathodaemone bilinmektedir. Bunun rolü, aşağı yukarı, Hermes Thor'un yani tanrısal hakikati ortaya çıkaran birinin rolüne benzemektedir (krş. R. Ganszyniec, *de Agathodaemone d'après Phil. Woch.*,